

MANG'ITLAR SULOLASI DAVRIDAGI BUXORODA TARIX FANI RIVOJI

Sotvoldiyev Sayfiddin Abduvoxid o'g'li

Andijon davlat universiteti Tarix fakulteti 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16558560>

ARTICLE INFO

Received: 21st July 2025

Accepted: 25th July 2025

Published: 29th July 2025

KEYWORDS

*Buxoro amirligi, mang'itlar,
tarix fani, rivojlanish*

ABSTRACT

Ushbu maqolada Buxoroda mang'itlar sulolasi hukmronligi davriga kelib Tarix fanining rivojlanishida qilingan ishlar, yozilgan asarlar, yutuqlar va kamchiliklar yoritilgan.

Mang'itlar sulolasi davrida (18–19-asrlar) tarix fani rivojida muayyan siljishlar bo'lgan. Garchi bu davrda ilm-fan taraqqiyoti avvalgi temuriylar yoki Buxoro xonligi davridagidek yuqori darajada bo'lmasa-da, tarixiy asarlar yozilishi, avlodlar uchun o'tmish voqealarini saqlab qolish harakati davom etgan. Quyida shu mavzuga oid asosiy jihatlar bayon qilinadi:

Shu o'rinda Mang'itlar sulolasi haqida qisqacha ma'lumotlar keltirib o'tish o'rinlidir. Mang'itlar sulolasi 1756-yilda Muhammad Rahimxon tomonidan Buxoro xonligi taxtini egallagach, rasmiy ravishda boshlangan. Ular Buxoroda 1920-yilgacha hukmronlik qilgan. Bu davrda Buxoro amirligi tashkil topdi.

Mang'itlar davrida tarix yozuvi quyidagi shakllarda davom ettirildi:

1. Tarixiy asarlar yozilishi

Bu davrda bir nechta tarixiy asarlar yaratilgan bo'lib, ular o'z davrining voqealarini yoritadi. XVIII asr oxiri – XIX asr boshlarida mahalliy tarixnavislar qalamiga mansub fors-tojik tilidagi asarlarning mavzusi va uslubi asosan mang'itlar sulolasi vakillari faoliyati hamda siyosiy masalalarga bag'ishlangan. O'rganilayotgan davr haqida ma'lumot beruvchi manbalarga Qozi Vafo Karminagiyning "Tuhfai xoniy" ("Tuhfat al-xoniy") nomli asarini kiritish mumkini. Bu davrga oid keyingi tarixiy asar Miriy – Mir Husayn ibn Shohmurodning "Maxozin ut-taqvo" ("Taqvo xazinasini") asaridir. U 1200 hijriy yilda (m.1785/86) Buxoro amiri Shohmurod oilasida tug'ilgan. Miriy qalamiga mansub "Maxozin ut-taqvo" asari diniy-tasavvufiy mazmundagi asar ekanligini qayd etgan holda, unda ba'zi tarixiy voqealarning ham aks etilganligini kuzatish mumkin. Tadqiqotchi D.G.Voronovskiyning xulosasiga ko'ra, "Maxozin ut-taqvo" teologik asar. Akademik V.V.Bartold esa, uni avtobiografik asar sifatida qayd etib, "shubhasiz uni Turkistonning XVIII asrning ikkinchi yarmi-XIX asrning boshlari uchun juda muhim manba deb hisoblash lozim", – deb ta'kidlagan. Biroq tahlillar shuni ko'rsatadiki, "Maxozin ut-taqvo" teologik asar bo'lishi bilan birga, unda tarixiy voqealar va zamonasining tasavvuf shayxlari haqida avtobiografik ma'lumotlar ham keltirilgan. Shuning uchun uning "Buxoro tarixiga oid taqvo xazinasini" deya nomlanishi asar mazmuniga mos keladi. Mashhur tarixchilarning ba'zilari:

Ahmad Donish (1827–1897)

U zamonasining ilg'or mutafakkiri va tarixchisi bo'lib, o'z asarlarida Buxoro amirligidagi siyosiy, ijtimoiy va madaniy holatlarni tahlil qilgan. U tarixiy-falsafiy yo'nalishda yozgan.

Muhammad Hakimxon Tura (Xorazmda faoliyat yuritgan)

Uning asarlari o'z zamonasidagi siyosiy holatlarni aks ettiradi. Garchi to'liq tarixiy bo'lmasada, tarixiy tafsilotlar mavjud.

Mirzo Fazil Yoqubzoda

U amir Nasrulloh davrining tarixiy voqealarini yoritgan.

2. Xronikalar va solnomalar

Bu davrda tarixiy xronikalar asosan sulola voqealarini yozishga qaratilgan bo'lgan. Sulolaviy tarixga urg'u berilgan. Masalan:

"Tarixi Salatin-i Mang'itiya" – Mang'itlar sulolasining tarixini bayon etuvchi asar. Bunda amirlarning faoliyati, ichki va tashqi siyosati haqida ma'lumotlar keltiriladi.

3. Madrasalarda tarix o'qitilishi

Mang'itlar davrida tarix mustaqil fan sifatida emas, balki diniy ilmlar doirasida, ayniqsa hadis va tafsir bilan bog'liq tarzda o'qitilgan. Ammo tarixiy shaxslar va voqealarga oid ma'lumotlar diniy matnlarda tilga olingan.

Tarixiy asarlarda qo'llanilgan uslublar: Asarlar ko'pincha fors-tojik tilida yozilgan. Xronologik yondashuv asosida voqealar bayon etilgan. Hukmdorlarni madh etuvchi uslub keng tarqalgan (bu tarixiy obyektivlikni cheklaydi).

Kamchiliklar: Tarixiy asarlar subyektiv yozilgan, ya'ni hukmdorni ulug'lashga intilgan. Mustaqil tarixiy tadqiqotlar yetishmagan. Ilm-fan, ayniqsa tarixda, an'anaviy va diniy cheklovlar kuchli bo'lgan.

Xulosa

Mang'itlar davrida tarix fani o'zining mo'tadil darajada rivojlangan davrini boshdan kechirgan. Garchi chuqur ilmiy yondashuv yetishmagan bo'lsa-da, tarixiy manbalar, solnomalar va voqeabop asarlar tarixiy tafakkurni saqlab qolishda muhim rol o'ynagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bakalavriyatning tarix yo'nalishi talabalari uchun darslik. A.Madramimov, G. Fuzailova. T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2008.
2. B. Ahmedov. Tarixdan saboqlar: Toshkent -1994. 19-20-bet.
3. S.A.Toshtemirova, D.B.Ahmadjonov. Markaziy Osiyo xonliklari tarixshunosligi. Toshkent-2022. 10-11-bet.
4. B.J.Eshov va A.A.Odilov. O'zbekiston tarixi II kitob. Toshkent -2024. 181-185-betlar.